

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อุตสาหกรรมเซรามิกเป็นอุตสาหกรรมอโลหะ ที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลเพื่อทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2512 เนื่องจากมีการนำทรัพยากรธรรมชาติในประเทศมาใช้ประโยชน์ โดยการเพิ่มให้มีมูลค่ามากขึ้น อุตสาหกรรมเซรามิกส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและเล็ก ใช้เทคโนโลยีไม่สูงนัก ลักษณะการผลิตจะใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีการใช้แรงงานในท้องถิ่นซึ่งอาจจะเป็นเกษตรกรที่ว่างจากการทำการเกษตรหรือแรงงานในท้องถิ่นนั้นๆ ให้มีงานทำ ป้องกันการอพยพเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ ในปัจจุบันอุตสาหกรรมเซรามิกเป็นอุตสาหกรรมที่มีผลิตภัณฑ์มากมายหลายชนิด เป็นอุตสาหกรรมพื้นฐานของอุตสาหกรรมอื่นๆ เช่น อุตสาหกรรมก่อสร้าง อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมไฟฟ้า ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของอุตสาหกรรมเซรามิกได้ ออกเป็น 2 ประเภทกว้างๆ ได้แก่ เซรามิกแบบสมัยใหม่ และเซรามิกแบบดั้งเดิม สำหรับการผลิตเซรามิกใหม่ มีการผลิตในประเทศไทยน้อยมาก เนื่องจากขาดแคลนเงินทุนที่ต้องใช้ในการลงทุนเป็นจำนวนมาก และขาดแคลนเทคโนโลยีในระดับสูง (สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม 2546: 2) การผลิตเซรามิกแบบดั้งเดิมนั้นจะประกอบไปด้วย 5 ประเภทคือ กระเบื้องเซรามิก เครื่องสุขภัณฑ์ ถ้วยชามเซรามิก ของชำร่วยและเครื่องประดับ และตุ๊กต้ายไฟ

ในประเทศไทยการผลิตเซรามิกมีการกระจายการผลิตไปทุกภาคของประเทศ โดยมีกลุ่มผู้ผลิตหลักๆ อยู่ด้วยกัน 9 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะ และรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มจังหวัดเชียงใหม่เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร แจกัน ของชำร่วยและเครื่องประดับที่เน้นแนวศิลปะมากกว่าที่จะผลิตแบบขนาดใหญ่ ผู้ประกอบการเน้นสร้างสรรค์งานที่มีส่วนผสมของการออกแบบทางศิลปะ โดยมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่น การผลิตของผู้ผลิตแต่ละรายมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง กลุ่มจังหวัดลำปาง เน้นผลิตภัณฑ์เป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร ของชำร่วย และเครื่องประดับ ที่มีความหลากหลาย มีความคล้ายคลึงกันด้านรูปแบบ แต่คุณภาพแตกต่างกัน กลุ่มอ้อมน้อย จังหวัดสมุทรสาคร เป็นการผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทเบญจรงค์ และสินค้าประเภทของประดับตกแต่งอาคารบ้านพัก เครื่องลายคราม โรงงานผลิตมีลักษณะอุตสาหกรรมขนาดเล็ก กลุ่มจังหวัดราชบุรีเป็นแหล่งผลิตสินค้าเซรามิกประเภท Stoneware เนื่องจากมีแหล่งดินที่มีความเหมาะสมในการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตโอ่งมังกร นอกจากผลิตโอ่งมังกรเป็นหลักแล้วยังมีการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาราชบุรีด้วย ได้แก่ ไหที่ใช้รองผลไม้ หมักน้ำปลา โอ่งขนาดเล็กที่ใช้บรรจุเครื่องใช้

ในครัว ส่วนกลุ่มจังหวัดสระบุรี ผลิตผลิตภัณฑ์เซรามิกประเภทอุปกรณ์ก่อสร้าง เช่น กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องบุผนัง และสินค้าประเภทสุขภัณฑ์ และเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร มีลักษณะการผลิตที่เป็นขนาดใหญ่ ใช้เงินลงทุนและเทคโนโลยีในการผลิตสูง

กลุ่มเซรามิกบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นเครื่องปั้นดินเผาแบบไม่เคลือบ ลักษณะของชิ้นงานจะผ่านการขึ้นรูปด้วยมือ โดยไม่ใช้แป้นหมุน และใช้ไม้ตีผิววนอกให้ดีรูปตามต้องการ กลุ่มเซรามิกศิริมาศ จังหวัดสุโขทัย มีลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์คือ รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นหม้อน้ำทรงสูง จัดอยู่ในประเภทผลิตภัณฑ์เซรามิกแบบไม่เคลือบ ส่วนใหญ่จะทำเป็นอาชีพเสริมหลังว่างจากงานเกษตรกรรม กลุ่มเซรามิกด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา ผลิตผลิตภัณฑ์เซรามิกแบบไม่เคลือบ เนื้อดินที่เผาแล้วจะเป็นสีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม และกลุ่มเซรามิกเกาะเกร็ด ผลิตผลิตภัณฑ์เซรามิกแบบไม่เคลือบเช่นกัน ผลิตภัณฑ์มีสีแดงอิฐ ไม่มีการลงสีตกแต่ง มีการฉลุลวดลายที่มีความละเอียดอ่อนสวยงาม

จากตาราง 1-1 พบว่าการส่งออกผลิตภัณฑ์เซรามิกของไทยโดยรวมทั้ง 5 ประเภทในปี พ.ศ. 2548 มีมูลค่า 17,933.5 ล้านบาท ประเภทผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าการส่งออกสูงสุดคือ เครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร 7,243.8 ล้านบาท รองลงมาคือ เครื่องสุขภัณฑ์ 4,441.4 ล้านบาท และกระเบื้องปูพื้น ปัดผนัง และโมเสก 4,243.3 ล้านบาท ตามลำดับ

ตาราง 1-1 มูลค่าการส่งออกเซรามิกของไทย 5 ประเภทหลัก

ประเภท	พ.ศ.2545	พ.ศ.2546	พ.ศ.2547	พ.ศ.2548
กระเบื้องปูพื้น ปัดผนัง และ โมเสก	2,989.9	2,902.0	3,446.3	4,243.3
เครื่องสุขภัณฑ์	3,276.5	4,198.0	3,818.0	4,441.4
ลูกถ้วยไฟฟ้า	504.4	781.7	705.8	700.2
ของชำร่วยและเครื่องประดับ	1,495.1	1,487.1	1,273.3	1,304.8
เครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร	7,225.2	7,841.1	7,492.6	7,243.8
รวม	15,431.1	17,209.9	16,736.0	17,933.5
อัตราการขยายตัว(%)	9.1	11.5	- 2.7	7.1

ที่มา: ศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2548

เมื่อพิจารณาในระดับภาคเหนือพบว่าจังหวัดลำปางมีโรงงานอุตสาหกรรมเซรามิก มากที่สุดคือ 322 โรง (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดลำปาง, 2547: 4) และจากตาราง 1-2 พบว่าในปี พ.ศ. 2547 มีมูลค่าการค้าผลิตภัณฑ์เซรามิก 2,633.07 ล้านบาท แบ่งเป็นการส่งออกต่างประเทศ 1,469.63 ล้านบาท และจำหน่ายภายในประเทศ 1,163.45 ล้านบาท และเมื่อเทียบกับ พ.ศ. 2546 อุตสาหกรรมเซรามิกของจังหวัดลำปาง มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 9.6 (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดลำปาง, 2547: 3) มีการจ้างงานรวมประมาณ 9,000 คน (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545: 44) จะเห็นได้ว่าจังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในการผลิตเซรามิกของประเทศไทย เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งพาวัตถุดิบและสูญเสียน้ำหนักในการผลิต การที่จังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีวัตถุดิบแร่ดินขาวขนาดใหญ่ จึงทำให้เป็นจังหวัดที่มีโรงงานเซรามิกตั้งอยู่จำนวนมาก มีการพัฒนาการผลิต จากกิจการในครอบครัวจนกลายมาเป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ตามลำดับ จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของจังหวัดลำปาง ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตสามารถส่งออกไปขายได้ทั่วโลกไม่จำกัดแต่เพียงในตลาดภายในประเทศดังระยะแรกของการผลิต มีศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา ผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงในยุคเริ่มต้นก็คือ ชามตราไก่ ก่อนที่จะเสื่อมความนิยมไปเป็นระยะเวลาช้านาน และเพิ่งจะได้รับความนิยมอีกครั้ง ในฐานะของเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารที่มีความคลาสสิก แต่ก็ไม่ได้เป็นผลิตภัณฑ์หลักดังอดีตอีกแล้ว เพราะปัจจุบันผลิตภัณฑ์หลักที่สำคัญของจังหวัดลำปางจะเป็นประเภทเครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร เช่น ถ้วยจาน ชาม รวมทั้งของชำร่วยและเครื่องประดับ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็นต้นกำเนิดของกิจการเครื่องปั้นดินเผา ลักษณะผลิตภัณฑ์แม้ว่าจะมีความหลากหลายและความคล้ายคลึงกันทางด้านรูปแบบ แต่มีความแตกต่างกันทางด้านของคุณภาพผลิตภัณฑ์

การผลิตเซรามิกในจังหวัดลำปางนั้นยังสามารถแบ่งได้อีกเป็น 2 ประเภท คือการผลิตในรูปแบบโรงงาน และการผลิตในรูปแบบของอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยมีการคาดการณ์ว่าการผลิตระดับครัวเรือนนี้มีจำนวนโรงงานไม่ต่ำกว่า 100 โรง การเปิดและปิดกิจการนั้นจะเป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้นอยู่กับภาวะเศรษฐกิจ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545: 44) ซึ่งการผลิตในระดับครัวเรือนที่ปรากฏขึ้นในปัจจุบันเป็นกิจการที่เกิดขึ้นใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2539 ไม่ใช่การผลิตระดับครัวเรือนแบบสมัยในช่วงเริ่มต้นของอุตสาหกรรมเซรามิกของจังหวัด ในปัจจุบันการผลิตระดับครัวเรือนนี้สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้ดีกว่าการผลิตในรูปแบบโรงงาน เนื่องจากเป็นการลงทุนขนาดเล็กสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสนใจเป็นผู้ประกอบการ ได้โดยง่าย และการที่เป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็กนี้ทำให้ต้องพึ่งพาขั้นตอนต่างๆ ในการผลิตมากกว่าการผลิตขนาดโรงงานที่มีกระบวนการการผลิตที่ค่อนข้างครบวงจร การสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านโดยตรงจึงเป็นเพียงค่าจ้างแรงงานเท่านั้น ส่วนการผลิตในระดับครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากแหล่งเดียวกับการผลิตในขนาดโรงงาน และการพึ่งพากิจกรรมการผลิตต่างๆ ที่มีความชำนาญเฉพาะส่วนที่ผู้ประกอบการขาดทักษะ หรือ ไม่มีเงินทุนพอที่จะทำการผลิตแบบครบวงจร ไม่ว่าจะเป็นการทำแม่พิมพ์ การเขียนลายลงบนผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

ประเด็นสำคัญในการศึกษาครั้งนี้คือ การผลิตซึ่งทำรายได้ให้กับประเทศได้มาก เป็นการผลิตในรูปแบบโรงงาน แต่ไม่สามารถกระจายรายได้ ได้อย่างสมบูรณ์ได้ดีเท่าการผลิตในระดับครัวเรือน และการผลิตระดับครัวเรือนในปัจจุบันไม่สามารถแข่งขันกับโรงงานที่มีขนาดใหญ่กว่าได้เนื่องจากความพร้อมในเรื่องของเงินทุน กำลังการผลิต และช่องทางการตลาดของสินค้า ดังนั้นในการที่จะหาแนวทางการส่งเสริมให้อุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนให้มีประสิทธิภาพ หรือเกิดการขยายตัวมากขึ้น จึงจำเป็นที่จะต้องทราบถึง แหล่งที่มาของวัตถุดิบ การขนส่งวัตถุดิบ แหล่งที่มาของแรงงาน การขนส่งสินค้า การกระจายสินค้า ปัญหา อุปสรรค รวมถึงการส่งเสริมต่างๆจากรัฐ อันจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เข้าใจถึงวงจรการผลิตอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนของจังหวัดลำปาง

ตาราง 1-2 มูลค่าการค้าผลิตภัณฑ์เซรามิก กลุ่มอุตสาหกรรมเซรามิกจังหวัดลำปาง

พ.ศ.	มูลค่าการค้า (ล้านบาท)	การขยายตัว (%)	มูลค่าการส่งออก (ล้านบาท)	มูลค่าการจำหน่ายในประเทศ (ล้านบาท)
พ.ศ.2544	1,604.44	-	1,044.29	559.75
พ.ศ.2545	1,745.88	8.48	1,134.64	611.23
พ.ศ.2546	2,400.46	37.49	1,299.35	1,101.11
พ.ศ.2547	2,633.07	9.69	1,469.63	1,163.45

ที่มา : สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดลำปาง, 2547

1.2 วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบการกระจายตัวของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง
2. ศึกษาความเชื่อมโยงทางพื้นที่และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง
3. เสนอแนวทางในการพัฒนาวงจรการผลิตของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ในการศึกษาคั้งนี้ประกอบด้วย อำเภอเมือง ประกอบด้วยตำบล กล้วยแพะ ชมพู ปงแสนทอง พระบาท พิชัย สวนดอก หัวเวียง และตำบลบ่อแฮ้ว อำเภอเกาะคา ประกอบด้วยตำบล เกาะคา ท่าผา ลำปางหลวง และตำบลศาลา อำเภอห้างฉัตร ประกอบด้วย ตำบลปางยางคก และตำบลหนองหล่ม เนื่องจากในพื้นที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนของจังหวัดลำปางทั้งหมด

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1) อุตสาหกรรมในครัวเรือนในการศึกษาคั้งนี้หมายถึง การผลิตผลิตภัณฑ์เพื่อขาย และอาจใช้บริโภคด้วย โดยมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือการประกอบการผลิตกระทำอยู่ภายในบริเวณที่พักอาศัย ซึ่งหมายถึง บ้าน โรงครัวโรงรถ บริเวณอาคาร หรือ สิ่งปลูกสร้างที่ครัวเรือนเป็นผู้ครอบครอง ทั้งนี้อาจมีการจ้างลูกจ้างหรือไม่ก็ตาม และงานที่ทำนั้นไม่จำเป็นต้องทำด้วยมือ หรือเครื่องจักร และมีแรงงานไม่เกิน 10 คน ไม่นับรวมครัวเรือนที่รับจ้างจากที่อื่นมาทำ (สำนักงานสถิติ โครงการสำรวจข้อมูลระดับหมู่บ้าน, 2545)

2) ในในการศึกษาคั้งนี้ เป็นการศึกษาถึง ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ ความเชื่อมโยงทางพื้นที่ โดยไม่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งจะศึกษา ในรูปของการเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ในส่วนของรูปแบบการกระจายตัว เป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์ทางพื้นที่ เพื่อให้ทราบว่าในจังหวัดลำปางนั้นมีอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนอยู่ที่ใดบ้าง มีรูปแบบการกระจายตัวในลักษณะใด และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการกระจายตัวในลักษณะนั้นๆ รวมถึงปัญหาและอุปสรรค เพื่อที่จะเสนอแนวทางการพัฒนาวงจรการผลิตอุตสาหกรรม เซรามิกระดับครัวเรือน

1.4 การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษามาจากการสอบถามจากผู้ประกอบการ พนักงานในโรงงาน สมาคมผู้ประกอบการ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารและสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมถึงการสังเกตและการสำรวจภาคสนาม

1.4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามเพื่อทราบถึงทำเลที่ตั้งของกิจกรรมต่างๆ และการเก็บแบบสอบถามในเรื่องความเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และความเชื่อมโยงทางพื้นที่

1) การสำรวจที่ตั้งโรงงานและกิจการที่เกี่ยวข้อง

โดยการใช้เครื่อง GPS (Global Positioning System) และแผนที่มาตราส่วน 1:50,000 มาตรวจสอบพิกัดแต่ละอุตสาหกรรมในครัวเรือน และกิจการที่เกี่ยวข้อง ผลที่ได้จะแสดงเป็นแผนที่

2) การเก็บแบบสอบถาม

จากการสำรวจภาคสนาม และข้อมูลจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา พบว่ามีจำนวน โรงงานอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง ในพื้นที่ศึกษาทั้งหมด ประมาณ 105 แห่ง การสุ่มตัวอย่างการเก็บแบบสอบถามจากครัวเรือนที่มีการประกอบอุตสาหกรรมเซรามิก โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) และแบบแบ่งกลุ่มชั้น (Proportional allocation) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ครบถ้วน ซึ่งแบ่งพื้นที่ออกเป็นตำบล โดยที่ภายในแต่ละหมู่บ้านเอง จะใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

1.4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งต่างๆ ประกอบด้วย หน่วยงานของราชการและเอกชน เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมทรัพยากรธรณี ศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ สมาคมเครื่องเคลือบดินเผาจังหวัดลำปาง เป็นต้น

1.5 ขั้นตอนการศึกษา

1. ทบทวนหลักการทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อกำหนดกรอบการศึกษา
2. รวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการใช้แบบสอบถาม และข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา
3. ศึกษาการกระจายตัวของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง
4. ศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง และความเชื่อมโยงทางพื้นที่ของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง
5. เสนอแนวทางในการพัฒนาวงจรของอุตสาหกรรมเซรามิกระดับครัวเรือนในจังหวัดลำปาง